

Władyka, Wiesław

"Najdawniejsze czasopisma polskie na Śląsku 1789-1854", Franciszek Antoni Marek, Wrocław-Opole 1972 : [recenzja]

Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego 12/2, 281-283

1973

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Franciszek Antoni Marek, *Najdawniejsze czasopisma polskie na Śląsku 1789—1854*, Wrocław—Opole 1972, Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, ss. 316.

Autor pierwotnie zamierzał opracować najdawniejsze czasopisma polskie na Śląsku, ze względu jednak na poważne kłopoty związane z brakiem materiałów archiwalnych do tego tematu (zespoły przechowywane w Deutsches Zentralarchiv Abteilung Merseburg są szczątkowe), na zdekompletowanie zbiorów prasowych, ograniczył się do przekazania aktualnego stanu swoich badań nad zawartym w tytule zagadnieniem. „Z tych powodów w omawianiu poszczególnych czasopism nie można było zachować proporcji odpowiadających roli, jaką one odegrały, oraz ich ideowemu i artystycznemu poziomowi” — wyjaśnia autor (s. 7). F. A. Marek przyjął więc koncepcję ukazania historii poszczególnych organów prasowych w omawianym okresie, zastosował celowo metodę opisową przy przedstawianiu zawartości czasopism a metodę analityczną przy omawianiu treści kolejnych publikacji prasowych.

Cenzury chronologiczne wyznaczyły daty będące ramami czasowymi dla historii prasy polskiej na Śląsku, bowiem w 1789 r. powstało tutaj pierwsze polskie czasopismo pt. „Gazety Śląskie dla Ludu Polskiego”. Autor zaznacza, że nie było to czasopismo w dzisiejszym tego słowa znaczeniu, a raczej książka — ze względu na charakter opracowania redakcyjnego — wydawana w odcinkach do 1806 r. Od 1854 r. do 1868 r. na całym Śląsku pod panowaniem pruskim nie ukazywały się czasopisma polskie. Geograficzny zakres zainteresowań autora nie obejmuje Śląska Cieszyńskiego, wchodzącego wówczas w skład Austrii, ze względu na odrębne warunki polityczne¹.

Praca wzbogacona o liczne przypisy, cytaty, ilustracje, indeks nazwisk składa się z dziesięciu rozdziałów. Część pierwsza, poświęcona organizacji i działalności cenzury pruskiej w latach 1788—1848, przedstawia rozwój prasa prasowego w Prusach, od edyktu wprowadzającego w 1788 r. cenzurę prewencyjną do procesu ograniczania wolności prasy po

¹ Zob. I. Homola, „Tygodnik Cieszyński” i „Gwiazdka Cieszyńska” pod redakcją Pawła Stelmacha 1848—1887, Katowice—Kraków 1968, s. 200 i A. Pilch, *Czasopiśmiennictwo na Śląsku Cieszyńskim w latach 1848—1920 (Materiały do bibliografii)*, [w:] *Studia i Materiały z Dziejów Śląska*, Wrocław 1960, t. 3, s. 451—492.

roku 1815, kiedy to w Prusach wytworzyła się gorsza pod tym względem sytuacja niż w innych państwach Związku Niemieckiego. Zaznaczyć należy, że w grudniu 1848 r. król pruski zniósł cenzurę, lecz w ciągu kilku następnych lat zamknięto wszystkie gazety polskie na Śląsku w toku walki z rewolucją społeczną. Praca omawia kolejno: „Gazety Śląskie dla Ludu Pracującego” (1789—1806) — polską mutację „Schlesische Volkszeitung zum Nutzen und Vergnügen”, nieudane próby ks. Szafranka, J. Lompy, Weilshausena założenia polskiego czasopisma na Górnym Śląsku w latach czterdziestych XIX w.; „Tygodnik Polski Poświęcony Włościanom” (5 VII 1848 — co najmniej do VII 1847) — pierwsze czasopismo na Górnym Śląsku.

Autor omawia następnie „Tygodnik Katolicki” (7 X 1848—1850, prawdopodobnie 13 VII), „Telegraf Górnos Śląski. Tygodnik dla Polepszenia, Wyćwiczenia i Wynauczenia ludu” (26 X 1848 — 30 VI 1849), „Gazetę Wiejską dla Górnego Śląska” (1849—1850), „Znicz. Pismo zbiorowe młodzieży polskiej” (1851—1852) oraz „Poradnik dla Ludu Górnos Śląskiego” (31 I 1851 — 28 XII 1853). W ostatnim rozdziale F. A. Marek omawia proces zamykania przez władze pruskie gazet polskich po upadku Wiosny Ludów i zaznacza, że „Śląsk był jedyną zamieszkałą przez Polaków dzielnicą państwa pruskiego, w której po zdławieniu Wiosny Ludów udało się władzom całkowicie zlikwidować prasę polską” (s. 252). Po likwidacji „Poradnika dla Ludu Górnos Śląskiego” zaistniała w dziejach prasy polskiej na Śląsku piętnastoletnia przerwa. Prasa polska pełniła jako podstawowy środek masowej informacji istotną rolę w walce o polskość tych ziem, dlatego też represje władz pruskich po Wiośnie Ludów zastosowano przede wszystkim wobec gazet polskich (s. 256).

Po przedstawieniu interesującego materiału autor nie wzbogaca go o końcowe wnioski podsumowujące omawiany okres, chociaż zaznacza, że: „Zapoczątkowane w roku 1789 dzieje czasopiśmiennictwa polskiego na Śląsku nie stanowią ciągu ani jednolitego, ani też nieprzerwanego” (s. 257). Wydaje się, że można by pokusić się jednak o wyodrębnienie poszczególnych etapów chronologicznych w rozwoju prasy polskiej w latach 1789—1854, uwzględniając oczywiście „istotne procesy kulturowe”. Jasne jest, że historię prasy trzeba łączyć z badaniem zagadnień politycznych, społecznych, gospodarczych i dopiero kompleksowe, pełne zanalizowanie materiału historycznego uprawnia do formułowania ostatecznych wniosków. Wydaje się jednak, że nawet z przytoczonych przez F. A. Marka żywotów czasopism śląskich można wysnuć kilka wniosków ogólnych i wprowadzić pewne poprawki do proponowanych cezur chronologicznych. Faktem jest, że pierwsze samodzielne czasopisma polskie na Śląsku zaczynają ukazywać się w połowie lat czterdziestych XIX w., a następnie w okresie Wiosny Ludów, i one to odgrywają najpoważniejszą

rolę w kształtowaniu opinii publicznej i budzeniu świadomości narodowej na tych ziemiach. Okres wcześniejszy był przecież zupełnie odmienny. Autor ma rację w momencie, gdy pisze: „Właściwa ocena charakteru polskiej prasy i roli, jaką ona odegrała na Śląsku, wymaga także zbadania jej zależności od współczesnej prasy niemieckiej oraz od prasy polskiej w pozostałych zaborach” (s. 258). Problemy te czekają nadal na naświetlenie.

Interesująca książka F. A. Marka, imponująca dużym wkładem pracy, jest niezmiernie ważna dla dziejów Śląska. Autor odpowiada przede wszystkim na wiele pytań z zakresu historii prasy, ukazuje metody pracy redakcyjnej, analizuje wszechstronnie treść omawianych gazet. Zachowany ubogi materiał archiwalny i prasowy uniemożliwił rozszerzenie tematyczne książki, nie dostarczył odpowiedzi na wiele nasuwających się pytań — tym bardziej należy podkreślić ambitny zamiar autora, wagę tej pozycji.

Wiesław Władyka

Józef Tadeusz Mieszkowski, *Wspomnienia dziennikarza socjalisty*, Warszawa 1971, ss. 421.

Wśród licznych pamiętników i wspomnień, które ostatnio się ukazały, szczególne zainteresowanie budzą pamiętniki dziennikarzy. Jak wyglądała kuchnia dziennikarska, jak uzyskiwano wiadomości i co z tego przedostawało się do prasy? Oto niektóre pytania interesujące czytelników.

Nieżyjący już autor omawianych wspomnień Józef Tadeusz Mieszkowski urodził się 19 marca 1905 r. w Piotrkowie. Ojciec był geometrą. Podczas pierwszej wojny światowej wraz z rodziną przebywał w Rosji. Po powrocie w 1918 r. do Polski kontynuował naukę w gimnazjum. Od najmłodszych lat interesował się prasą; był pod wpływem prasy postępowej i socjalistycznej. W 1919 r. wuj autora Teofil Wojeński wydawał w Łodzi pismo inteligencji radykalnej „Niezawisłość”. Młody Mieszkowski często jeździł z Pabianic do Łodzi, zawożąc rękopisy wuja do redakcji, był niejako „nieetatowym” gońcem redakcyjnym. W lecie 1920 r. zgłosił się na ochotnika do Wojska Polskiego, w którym służył do końca roku.

Po powrocie z wojska do gimnazjum w Siedlcach Mieszkowski wraz z kolegami zaczął wydawać pisemko szkolne młodzieży Podlasia „Ku światłu”. W pisemku tym opublikował swój pierwszy artykuł *O sztuce*. Przeszło roczna praca w redagowaniu tego pisemka przesądziła, jak za-